

Budulínek
R: Michaela Homolová,
Naiv Színház, Liberec

Jana Soprová

A BUDULÍNEKTŐL GAGARINIG

SZÁLL A BÁBOS FÉSZKÉRE 2012

Határozottan állítható, hogy a cseh bábosok fészkének ki-kémlése azoknak a színházi embereknek sem lehet kárára, akik hozzám hasonlóan nem erre a műfajra összpontosítják a figyelmüket. Nem tagadom, az elmúlt években a külön-

böző műfajú fesztiválokon épp a bábelőadások váltottak ki belőlem elismerést. Lehetséges, hogy esetükben jobban eltűnik az amatőrök és hivatásosok közötti határ, mint a prózai színházban, ezen túl pedig a bábjátás már régóta többet jelent fából és szövetből készült figurák produkciójánál: nagyon érdekes munka a prózai színház terén is, melyet rátermett színészek végeznek különböző tárgyak és anyagok felhasználásával és saját testüket is mozgósítva.

A fesztivál szervezői tökéletes áttekintéssel rendelkeznek a színházi világ szóban forgó területéről, itt tehát valóban a cseh hivatásos és amatőr társulatok legeredetibb előadásai láthatók, miközben a hagyományt sem mellőzik. A programot, melynek során se a gyerekek nem unatkoznak, se a felnőttek, nem csupán az a kedvelt lehetőség egészíti ki, hogy az érdeklődők közelről megtekinthetik a bábokat, hanem a műhelymunka is, melynek keretében saját bábokat készíthetnek. Ugyancsak a fesztivál általam méltányolt jellemzői közé tartozik a szakmai szeminárium (ígaz, a nézőknek és a szakembereknek csak egy része kíséri figyelemmel) és a tapasztalatcsere lehetősége. 2012-ben **A báb és a terápia** volt a téma, melyhez kapcsolódva azt is bemutatták, milyen az egészséges és az egészségügyi szempontból hátrányos helyzetű emberek együttműködése a Színművészeti Akadémián. Ezenkívül – többek között – levetítettek egy

filmet arról, hogyan kell dolgozni a hátrányos helyzetű gyerekekkel, és miként lehet kapcsolatokat teremteni velük a bábok segítségével.

Becsületesen törekedtem arra, hogy a lehető legtöbb előadást lássam, ez azonban az épp zajló Prágai Német Színházi Fesztivál miatt csak részben sikerült. Így hát rögtön elnézést kérek azért, hogy a Hurvínek és Spejbl alakját felvonultató első estét éppúgy kihagytam, mint Vít Marčík Teátrumának (Tyjátr Víti Marčíka) a következő estén bemutatott produkcióját. Egyébként azonban mindent láttam, és a Bábos Chrudim (Loutkářská Chrudim), valamint a Jirásek Hronovja (Jiráskův Hronov¹) nevű fesztiváloknak köszönhetően némelyik előadást immár többedszer.

A szombati nap a libereci **Naiv Színház** *Budulínek* című előadásával indult, amelyet már a plzeňi fesztiválon is megtapsoltak (később pedig – véleményem szerint kellőképpen indokoltan – megkapta a Divadelní noviny című folyóirat díját az év legjobb alternatív produkciójáért, az idei *Száll a bábos...* fesztiválon pedig fölényes sikert aratott a szakmai vitán. Már hozzászóltam, hogy a véleményem sokszor jelentősen eltér attól, amit az általános ízlés tükröz, még hozzá mind a közönség, mind a kritikusok viszonylatában. Ugyanígy jártam a Budulínekkel. Kétségeimet annak tudom be, hogy családkunkban egyetlen rocker sem volt, jó néhány tagja viszont tanár, akik hangsúlyozták annak fontosságát, hogy a gyermekközönségnek nevelő szándékú produkciókra van szüksége. A szóban forgó előadás tekintetében az alapvető problémám éppen ebből fakadt. Robert Smolík multifunkcionális színpada (a cselekmény javarészt egy kis szobában játszódik, melyben hatalmas kalitka van a tudálekos papagáj számára, ugyanakkor marad még hely arra, hogy érzékeltessék annak a tájnak

1 A szóban forgó rendezvény névadója Alois Jirásek (1851–1930) cseh próza- és drámaíró, akit elsősorban a történelmi regény műfajának kiemelkedő képviselőjeként tart számon az irodalomtörténet. Szülőhelyén, a kelet-csehországi Hronovban 1931 óta rendezik meg minden évben az amatőr színházak különböző műfajokat felölelő találkozóját, amelyet 1991-ben nemzetközivé bővítették.

Faust, R, Sz: Tomáš Hájek, Bažant
Bábegyüttes, Poniklá

Az ágyú mellett.
R: Tomáš Dvořák, DRÁK Színház,
Hradec Králové

Gagarin! R: Jakub Vašíček és
a társulat, Športníki Színház

a távlatát, amelyen a Nagypóka&Nagyanyóka nevű zenebusz halad át – két méretben is látható –, s amellyel eljutunk végül a rókaljukhoz), valamint a prózai színházat a bábokkal jól kombináló Michaela Homolová és Filip Homola szuverén produkciója és a zenei betétek sora (elektromos hegedű és ütőhangszerek szólalnak meg) kétségkívül hivatásosokhoz méltó kvalitásról tanúskodik. A problémát Vít Peřina szövegében látom: az a benyomásom, hogy ezt az előadást nem annyira a gyermekközönségnek, hanem inkább a felnőtteknek szánták, amit az is tanúsít, hogy jóval több figyelem jut a nagyszülőknek, mint a rakoncátlan kisfiúnak. A nagyszülők nem mások, mint erősen nagyothalló, kiöregedett hippik, enyhe elbutulásban szenvedő rockerek, akik naponta elmennek a fülészetre, magukra hagyva unokájukat azzal a hanyagul odavetett figyelmeztetéssel, hogy senkinek ne nyisson ajtót. Budulínek – e tekintetben teljesen mai gyerek – egy pillanatig sem tétovázik, s a következő napokban mindenkit beenged a házba, aki bekopogtat. Így hát a hazaérkező nagyszülőket rögtön az első napon zsúfolt ház várja – egy vadász, egy szerelő, egy postásnő és gyerekek raja, akik ide jöttek megünnepelni a bölcsődei találkozót. A következő napokban pedig a róka is megérkezik, aki előbb a bölcselkedő papagájt viszi el, s aztán magát Budulíneket. Végül azonban a mese lelkületének megfelelően jól végződik minden, mert süketségük dacára a nagyszülők megtudják, mi történt, s egy mindent túlharsogóan zajos „sound systemmel” felszerelve elindulnak a rókaljuk felé, hogy segítséget nyújtsanak. Az elektromos kábellel megkötözött róka átharapja a béklyót, emiatt elektrosokkot kap, melynek következtében viszont elbutult házi kedvencé válik. Az jutott az eszembe, hogy ha ezt az előadást a prózai színházak plzeňi fesztiválján az intellektuális igényű darabok sorában látom, akkor alighanem örömet szereznek az abszurd helyzetek és az aktualizáló szellemességek. A megperzselt róka láttán vihogó legkisebb nézők jelenlétében azonban némileg megtevéstől éreztem az előadás mondanivalóját. Süket és ostoba felnőttek, akik nem hallanak és nem

is akarnak meghallani semmit, következőképp nincs is értelme beszélgetni velük, még kevésbé érdemes a tanácsaikat megszívlelni. Hát, nem tudom...

Semmi gondot sem okozott számomra a Hradec Králové-i **DRAK Színház** *Az ágyú mellett állt (U kanónu stál)* című, ugyancsak Vít Peřina szövege alapján született előadása, bár nem sorolom a szemle legmarkánsabb produkciói közé. Szakmai szempontból megfelelően kivitelezett darabról van szó, amelyet leginkább a Jabůrek nevű tüzérrel szóló közismert nóta ihletett, s jóval kevésbé a Hradec Králové-i (vagyis königgrätzi) csata tényei. Ötletes történelmi misztifikációt látunk, változatokat katonai témára. A mű játszódik a ténnyel, a kibogozhatatlan szerelmi bonyodalmakat és az akkori „cseh” harci alakulat többnemzetiségű összetételét is beleértve. Az előadás szellemesen kialakított színtéren zajlik (melyhez a helyzetek megsokszorozása is hozzátartozik – lásd az asszonyok és a lányok perspektivikusan ábrázolt búcsúját az újoncoktól), de a drasztikus túlzások adta lehetőségeket is kiaknázza (a levegőben a megboldogult tüzér feje és végtagjai röpködnek), és ötletesen egészítik ki a szatócsdalok stílusában fogant énekek. A **Sokol Poniklá² Tornaegylet Josef Jiří Kolář Szín-társulatának Bažant Bábegyüttese** egyszemélyes produkciója, az egyetlen színész, Tomáš Hájek által előadott *Faust* viszont a fentiekkel ellentétben felfedezésszámba menő, korábban sosem látott formát megjelenítő előadás volt számomra. Abból következően, hogy ezt a produkciót már háromszor láttam, nem tudtam ellenállni az összehasonlítás készítésének. A *Száll a bábos...* nézőinek bemutatott előadásra valamiféle idegesség nyomta rá a bélyegét, s talán az is érződött rajta, hogy már sokszor játszották, s emiatt az eredetiség fénye kissé megkopott. Mindazonáltal a forma, melyen belül a vásznon élő animációval megjelenített (ún. Meotarral kivetített) Faust-legenda alkot kontrasztot a művész erőfeszítésével, aki a hatáselemeket keresi a sötétben, képzőművészeti gegeket vonultat fel, miközben a szájával még zenél is, megszólaltatja az összes hangot és mind egyik szereplőt, valóban egyedülálló és csodálatra

2 Község Észak-Csehországban, a libereci járásban; a helyi amatőr színjátszás hagyománya 1835-ig vezethető vissza, az említett társulat 1901 óta létezik.

méltó. Nemcsak Faust misztikus laboratóriumának a varázsát kelti életre, hanem arra is lehetőséget ad, hogy figyelemmel kísérjük az alkotás folyamatát és az eredmény születését.

Az osek³ **A Csupaszok (Na holou)** társulat *Vér és Mína többi szerelme (Krev a jiné lásky Míny)* címmel Drakula történetének egyik változatát adta elő, amely a második megtekintés után sem unalmas, ellenkezőleg: az ember azokat a szellemes képzőművészeti megoldásokat és szövegrészeket is élvezni tudja, amelyek az első alkalommal elsikkadtak. A bábszínházban nem túl gyakran látott horrornak számos előnye van. A hatásosan feldolgozott, jó ízléssel megcsinált és érthető tömörítéseket tartalmazó szöveg olyan szófordulatokat tartalmaz, amelyek megsokszorozzák a jelentések többértelműségét, a képzőművészeti megoldások pedig leleményesen aknázzák ki az egyes elemeket (például az ablakból kitépett rács a vámpírral szemben védelmet nyújtó keresztté változik, a szerződés aláírására szolgáló ceruza viszont karóvá, amely átdöfi a vámpír szívét stb.). A bábok közti méretkülönbségek sem maradnak kihasználatlanok (Drakulát egy óriási árnyék is megjeleníti, amely a vár fölött lebeg), s figyelemre méltóak a játéktér talajának trükkjei (a léggömb-utazás Erdélybe és a talajból kinyúló kezek, amelyek megfelelő hangok kíséretében szemléletesen mutatják, Európa mely országa fölött repülnek éppen). Elbűvölő gegek sokasága színesíti az előadást, melyek időszerű kontextusba helyezik át a történetet (ilyen például a biznisz mint az újkori vámpírizmust képviselő párhuzam), s nem egyszer váratlan csattanóval gazdagítják (lásd a záróképet, melyben Mína és férje vámpírgyerekek csapatától körülvéve jelenik meg a házi kedvenc átváltozott farkasember, Wolf társaságában).

Hana Voříšková a magányos alkotók közé tartozik a bábszínház világában, akinek a munkáit látva sosem tétovázom – a gyerekek és a felnőttek szemszögéből is szórakoztató és inspiratív alkotó. Egyes projektjei mindig meglepetést szereznek, de nem a szövegválasztás miatt (a szövegek általában egyszerűek – lásd a *Kirándulás* vagy a *Dióhéj-kunyhó* című darabokat), hanem az anyag leleményes kiaknázása és a költői

értelmezés miatt, melynek köszönhetően a művésznő az enyhe túlzást is megengedheti magának, anélkül, hogy a költőiség és a humor egymás kárára válna. A *Mese az aranyhalról* esetében a zenei kíséret is fontos szerepet játszik: Matěj Pospíšil gondoskodik róla bőgővel és csodálatos, átható fűtyszóval, s produkciója az előadás nélkülözhetetlen atmoszférateremtő elemévé válik. Voříšková régi necctáskákat tölt meg részben vízzel, részben agyaggal, életre kelti a teret és lelket lehel belé. Ő maga is a mese része – nem csupán elbeszélő, hanem anyag is egyben. A halász és a halászlány agyagból mintázott feje az előadás során ötletességről tanúskodó átváltozáson megy át (miközben a halászlány mosolya mind szélesebb lesz, s végül vigyorrá változik, a halász homlokán egyre mélyebb ráncok jelennek meg), az aranyhalat pedig a mesélő karján lévő csillogó limlomok jelenítik meg. A természetből származó alapanyagok kihasználásának jegyében a halászlány fejének díszítése is fűből készült, s ehhez a tendenciához kapcsolódik a „kívánságok csokra” is, melynek szálait fokozatosan letépdetik, s amely az egyes előadások során az aktuális időszaknak megfelelően változik. Röviden szólva: nem ismerek olyan embert, aki az előadás megtekintése után ne érezne vágyat, hogy maga is valami hasonlót készítsen. Persze ha valaki ért hozzá, egyszerűnek tűnik az egész, a kivitelezése azonban korántsem olyan könnyű...

A plzeňi **Bábszínház a Viskóban** (Loutková divadlo V Boudě) *Aztakirielejzumát* című előadása korábban jelentős figyelmet keltett a Bábos Chrudim fesztiválon, most viszont némileg póruul járt a Minor túl nagy színpadán. Mindazonáltal a hagyományos bábszínházhoz kötődő forma nagyon rokonszenves értelmezést tett lehetővé, amely a hagyományos bábjátást könnyedén és mosolygós távolságtartással kapcsolja össze. A régi, sokszor nem is összeillő bábok kiaknázása (például a provokatív Kašpareké, aki jól láthatóan más típust képvisel, mint a többi), a mozgásra épülő gegek kidolgozásának képessége (többek között a különböző módok, ahogy az öreg király elhagyja a trónját), valamint a bábok mozgásának finomsága, amitől elevebbeknek látszanak az élő színésznél

3 Osek Dél-Csehországban, a strakonicei járásban található kisközség.

Mese az aranyhalról. Sz: Hana Voříšková

(és ehhez olykor elég a báb fejének beszédes mozdulata) – nos, mindez együtt sikerrel őrzi meg a játékos, „fa alapú” poétikát, ugyanakkor pedig megfelelő módon el is túlozza.

A *Back to Bullerbyn* után a *Gagarint* is nagy lelkesedéssel fogadtam, amellyel a Színművészeti Akadémia nemrég végzett növendékeiből alakult társulat, a **Športniki** gazdagította a programot. A társulatot Jakub Vašiček rendező és Tomáš Jarkovský dramaturg vezeti, és mindketten játszanak is. Előadásukban a Jurij Gagarin nevű, apró termetű és elbűvölő mosolyú s később a 20. század egyik ikonjává vált fiú az akkori társadalom sajtósárgos arcú tanúságtevőjévé válik át, aki éppúgy megtestesíti az összes naiv reményt, mint a paradoxonokat és abszurdításokat. Csak úgy mellékesen arra mutat példát, milyen fontos annak az egyénnek az akarateréje, aki az útját szegélyező problémákkal dacolva szenvedélyesen követi a célját. (A darab ihletforrásául Jurij Nagibin⁴ naivan propagandisztikus könyve, a *Mosoly és csillagok* szolgált.) A Gagarin halála után született fiatal alkotók szempontjából határozottan rokonszenves dolog, hogy nem kemény kritikát akarnak megfogalmazni, hanem a hős prototípusaként használják ki az első úrhajós alakját, s az intelligens túldimenzionálás és a humor jegyében játszanak a tényekkel. Afféle szocialista betlehem jelenik meg a színpadon, kapcsolatot létesítve Gagarin és a pravoszláv ikonok között s egy közismert karácsonyi dalt is felidézve, melynek szövege ezúttal némileg másképp hangzik: „Gagarinunk megszületett, övendjünk...” Revüt látunk, melyben a bábjáték zenés, prózai és mozgásszínházzal, valamint rögtönzéssel kapcsolódik össze, s a darab sikerrel ragadja meg a 20. század második felében bekövetkezett változások paradoxonjait. A valóban fontos eseményeket szenzációs hírekkel kapcsolják össze – oly módon, ahogy azt a médiák teszik –, ez a jelenség azonban náluk kevésbé nyomasztó. Egyik gegjük tanúsága szerint Gagarin azért képviselhette bolygónkat a világűrben, mert ő volt a legcsodálatosabb mosolyú ember. Olyan bíráló hangokat is hallottam, melyek

szerint a *Gagarin* koncepcióját a szétesettség és a túlbujánzás jellemzi, valamint az, hogy a különböző tragikus aspektusok nem kapnak kellő hangsúlyt, véleményem szerint azonban ez a forma (azzal együtt, amit felrónak neki) kellő pontossággal ragadja meg az elmúlt időszak s külön is a szocializmus ellentmondásosságát. Annak eldöntése, hogy a kiválasztott szemszög megfelelő-e vagy sem, az egyes nézők dolga. Egyvalami feltétlenül igaz: a Športniki a jelenlegi bábjátás legüdebb és legérdekesebb jelenségei közé tartozik.

A Jiří Jelínek által vezetett **DNO Csoport** (Skupina DNO) nem hagyományos terekben mutatja be előadásait, érthető hát, hogy *Úristen, avagy Istentől nem kell félni, ugyeBÁR* (*Hospodin aneb Kdopak by se Boha BAR*)⁵ címet viselő darabot a Minor Színház bájrájában játszották. A szó szerint miniatűr térben három, a publikummal közvetlen kapcsolatot tartó színész harmonikaszóval kísért kabarét mutat be különböző bibliai történetek parafrázisaként és kommentárjaként. Jelínek tehetséges a rögtönzésben, számára tehát nem probléma, hogy közvetlenül reagáljon a nézőktől érkező ösztönzésekre, s a helyszínen megalkossa az adott történet aktualizált változatát. (Jelen esetben például Szodoma és Gomorra történetét az eltévelyedett polgárokat megvakító (metil)alkohol fogyasztásának motívumával egészítette ki.⁶) Mindenképpen igaz, hogy a DNO egyedülálló jelenség, és igazi ajándék volt a fesztivál felnőtt közönségének.

Végezetül a **Tate Iyumnihoz** tartozó N. Orozovič és P. Rychta lépett színre: a páros *Neverending* című, a tér és az idő szempontjából is miniatűrnek számító darabja szellemes variációk sorában jelentette meg a férfi és a nő közötti vidám, kínos és tragikus kapcsolatokat. Ezúttal a szó szoros értelmében vett zseb-színházról beszélhetünk, melynek működéséhez elég egy fatábla, négy kéz és néhány papírból kivágott, a szerelmi szenvedély tüzeiben eléggő „éjjeli pillangó”. A produkció a minimalista színház iskolapéldája: nem csupán eszes, játékos és szórakoztató, hanem mellékesen arra is képes, hogy az adott formába a nő

4 Jurij Markovics Nagibin (1920–1994), szovjet-orosz író, forgatókönyvíró, novellista; több műve magyarul is megjelent.

A cikkben említett kötet *Elbeszélések Gagarinról* (*Rasszkazi o Gagarinye*) címen jelent meg 1979-ben

5 A cím Albee *Nem félünk a farkastól* c. drámájának cseh címére utal.

és a férfi közti viszony összes archetípusát belesűrítse, s röptében műfaji kirándulást is tegyen a legkülönbözőbb színházi jelenségeket és áramlatokat érintve (az operától az abszurd színházig). Ez a jelképesen rövid, alig húszperces előadás fejezte be a bábszínház

tájai fölötti gyors, hétvégi átröppenést. A fesztiválon bemutatott egyes projektek pedig annak reményével töltöttek el, hogy a cseh bábszínház hajdani dicsősége és leleményessége visszatérőben van.

Fordította és a jegyzeteket írta G. Kovács László

Neverending. R: a Társulat, Tate Iyumni (Fotók: Michal Dřina)

Úristen, avagy Istenből nem kell félni ugyeBÁR. R: Jiří Jelinek, DNO és Šavgoč Színház

FROM BUDULINEK TO GAGARIN

One Flew Over the Puppeteer's Nest, the 2012 festival for professional and amateur puppet troupes, presented some of the most original performances the reviewer had ever seen. At the same time, as the author makes clear, these performances did not ignore tradition. The author highlights three or four performances. Above all, she mentions the prize-winning Budulinek, albeit with reservations about the script. With a few concise remarks, she sums up the performances and performers she liked best. She lists Hana Voříšková among the most outstanding artists in the world of puppetry and one of the most inspiring and entertaining for adults and children alike. Her projects always have an element of surprise. While the scripts are usually simple, the ingenious usage of the material and a poetic interpretation are characteristic of her work. The author praises Športniki's latest production *Gagarin!* and maintains that Športniki is among the most refreshing and interesting phenomena on the contemporary puppetry scene. She also describes the DNO Group, led by Jiří Jelinek, as a most unique presentation and a genuine gift to the festival's adult audience. Many other projects featured at the festival filled the author with hope that the ingenuity of Czech puppet theatre is returning to its old glory.

6 Utalás a Csehországban 2012 őszén történt drámai eseménysorozatra, melyet az indított el, hogy metilalkohollal „feljavított” kommersz szeszes italok kerültek forgalomba, s fogyasztóik közül számosan meghaltak, illetve megvakultak.